

Jenei Gyula
Egy családregény hálójában

Beszélgetés Saád Katalinnal

Saad Katalin 1944-ben született Budapesten. Jelenleg nagyrévi tanyáján él, bár az utóbbi években az alkotómunkához szükséges nyugalmat Surányban találta meg. A Patrona Hungariae katolikus leánygimnáziumban érettségizett, tanult jogot, bölcsészetet, újságírást, dolgozott egyházi lapnál és színházi újságíróként, színházaknál (a Nemzetiben, Kaposvárott és Kecskeméten) segédrendezőként, dramaturgiai titkárként. Nyugat-berlini tanulmányútja után tanyát vásárolt. 1983-ban **Eörsi Istvántól** lánya született. Három könyve jelent meg: *Találkozások* (1984), *Csupaszon* (1997), *Naplómmal szemközt* (2000). Eddigi legnagyobb írói vállalkozása, a családjáról szóló regény befejezés előtt áll.

- *A napokban érkezted haza Nagyrévre Surányból, ahol mostanában a családregényt írod.*

- El kellett mennem, mert itt sehogyan sem alakult a regény, amit nagy megszakításokkal öt-hat éve írok. Persze ez előny is lehet, hisz érlelődött. Utóbb kilenc hónapig voltam oda, ebből hatot keményen végigdolgoztam, s végére értem. Ezerháromszáz oldal lett. Most aztán lehet előlről kezdenem. Átdolgozni, javítgatni. S vagy négyszáz oldalt kihúzni belőle.

- *Mikortól készülsz megírni a családod történetét?*

- Nagyon rég. Ami erre inspirált, hasonló ahhoz, amit Móricz vallott: megírni csak azt lehet, ami bosszú, és ami fáj. Úgy okoskodtam, hogy azt a keserves folyamatot, amellyel valahogy kiszakadtam a családi és társadalmi zártságból, kicsit leverem a családon a regényemmel.

- *Fájt a családod?*

- Nagyon autoriter család volt az enyém. Édesapám és édesanyám a nővéremnek és az öcsémnek jól tudott segíteni a pályaválasztásban, az önmegvalósításban...

- *Talán, mert ők polgárabb pályát választottak...*

- Pontosan. Én viszont színésznő akartam lenni. A színház volt a mániám, apukám pedig azt akarta, végezzem el a jogot. Képtelen voltam rá. Bele is betegedtem. Az utolsó lökés az volt, amikor pénzügyi jogból vizsgáztam volna. Mentem fel a lépcsőn, s egy duplaszárnyú ajtó előtt két férfi állt, évfolyamtársaim. Akkor azt gondoltam, lehetetlen, hogy ugyanazt a diplomát kapják, mint én. Többet nem tettem be a lábam az Eötvös Lóránt Tudományegyetem jogi fakultására. Átkértem magam a bölcsészkarra. Igazából attól félttem, hogy anyagi megfontolásból rászorulok majd a jogi diplomámra. Biztosan így történt volna, ezért örülök, hogy volt erőm abbahagyni a jogot. Az viszont nagyobb gondnak bizonyult, hogy életem első negyven évét az önmegvalósítás kötötte le, s csak az

utóbbi negyedszázadban lélegeztem szabadabban. Utóbbit ennek a tanyának is köszönhetem, mert ez az életforma, amit hozott, adekvátabb számomra.

- *Maradjunk még a családnál!*

- A család azért is fáj, mert egy gyerek mindig forradalmár, és mást akar, mint amit a szülő vár tőle, viszont azt szeretné, hogy a szülő fogadja el a különbözőségét. Hogy pont ezért a különbözőségért szeresse. Ez aztán gyötrelmes mindkét félnek. A gyerek ráadásul állandóan bizonyítani akar. Én is azt szerettem volna, ha elfogadják, amivé válni akarok. A szüleimet meg nyilván egzisztenciális megfontolások vezették, ami persze érthető.

Regényírás közben elhamvadt bennem a bosszú és a fájdalom, sokkal inkább a megértés és elfogadás gesztusa került előtérbe. A mindennapi életben különben ítélkező típus vagyok, rettentő könnyen mondok véleményt másokról, s olyankor azt gondolom, milyen szellemes és okos vagyok, s milyen jól és gyorsan meglátom az emberek hibáit.

- *S meg is bocsátasz, ha az ítéleted téves?*

- Ilyenekben nem szoktam tévedni. Gyalázatos hozzáállás, tudom, de azzal áltatom magam, hogy erre az írói megfigyelés miatt van szükségem. Persze ez hazugság, öncsalás, mert ha regényt írok, nem ítélkezem. Amikor elkezdtem a családregeényt, máris nem érdekelték a saját valamikori keserveim. Azt akartam megérteni, hogyan éltek a szüleim. Az apám, az anyám, a nagyapám. S ez borzasztóan izgalmas kaland, amelyben eltörpültek a nevetséges kis fájdalmaim, bosszúságaim. Nem beszélve arról, hogy minden rosszban van jó is. Jelenlegi személyiségem kialakulásához azok az elnyomási kísérletek is kellek, amiket velem szemben működtettek a szüleim. Az viszont tény, hogy nem tudtak kezelni. Számukra kezelhetetlen voltam, s ez bizony kölcsönösen fáj.

- *S hogyan éltek a szüleid, nagyszüleid?*

- Polgári familia vagyunk. Édesapám felmenői németföldről hozták a céhet. Dédapám kalapos volt Egerben, nagyapám viszont Pápara ment, szakított apja mesterségével. Akkor az már nem volt olyan bravúr, mint régen, Egerben, amikor a vásárra menő falusiaknak eladott pörge kalapból lehetett boltot csinálni. Nagyapám kereskedő lett. Ő is lázadt, ha úgy vesszük. Jól ment az üzlete, az első világháború után nagyon meggazdagodott. De aztán huszonkilencben beütött a világválság. Édesapám akkor végezte Pesten a közgazdasági egyetemem, sok pénzbe került az is nagyapámnak, ráadásul a felesége, mielőtt meghalt, hat hétre kórházba került, s erre ráment egy fél ház. Nagyapám rettenetes véget ért. Íróilag ez a helyzet már önmagában is érdekes, de ha az ember saját felmenőiről ír, még izgalmasabb. Ahogyan a papírfigurák lassan megelevenednek. Én például nagyon megszerettem ezt a nagyapát, akit korábban baleknak tartottam, de ahogy elolvastam azt a rengeteg dokumentumot, például a csődeljárással kapcsolatosakat, vagy azt a kétségbeesett levelet, amelyet édesapámnak írt, hogy próbáljon kölcsönt felhajtani, szóval, teljesen más megvilágításba került számomra. Néha úgy érzem, nem is a nagyapám, hanem egyszerűen Lajos, egy kedves barátom vagy regényhősöm. Talán jobban szeretem, mint édesapámat. Ez azért lehet így, mert róla azt gon-

dolhatok, amit akarok, nem kötnek az együtt megélt emlékek, csak dokumentumok, néhány levél s régi elbeszélések.

Anyai nagyapám postahivatalnok volt. Salgótarjáni pékcsaládból származott, de jogot végzett Losoncon. Már megszülettek a gyerekei, amikor bekapcsolódott a Károlyi-forradalomba, s mert később a Tanácskormány mellett is kiállt, kirúgták a postáról. Izgága fiatalember lehetett. Csak három év múlva tudott elhelyezkedni banktisztviselőként. Utána már nem nyitotta ki a száját, ha ivott, akkor sem. Édesanyám öccse odaveszett az első világháborúban. Kiment a gyorshadtesttel, s hat hét múlva hősi halott lett. Egy szurony végzett vele. Őt sosem kedveltem. Féltékeny voltam rá, mert édesanya úgy beszélt róla, mint egy szentről. A család sosem tudta megbocsátani az oroszoknak nagybátyám megölését. De ha azt nézzük, nem az oroszok támadtak meg bennünket. Ők honvédő háborút folytattak.

A családregegy olyan szempontból is hatalmas szellemi kalandnak bizonyult, hogy minden korszakot, amit csak érint, alaposan tanulmányoznom kellett. Az ükapák története a tizenkilencedik század második felében kezdődik, s ezerkilencszázhetvenig visz a regény. Ez bizony hét korszakot jelent: a dualizmust, az első nagy háborút, a forradalmakat, a Horthy-korszakot, a második világháborút, a Rákosi- és Kádár-korszakot. Mivel egy írónak elvileg mindent illik tudni az anyagáról, eléggé beleolvastam magam ebbe a történelmi időszakba. És ki kellett alakítani róla a véleményemet, hogy mint egy háttérben, díszletben, mozgatni tudjam benne a családom tagjait.

- Nyilván korábban is volt véleményed az adott történelmi korokról. De hogy egy csomó dokumentumot, levéltári anyagot átnéztél, változott-e róluk a képed?

- Korábban érzeteim voltak a korokról. Nagyon jó diák voltam, hamar megtanultam, amit az ember az iskolában megtanulhat, ám az iskolai tudást nehéz alkalmazni. Biztosan tanultam például a talajfajtákról, de hogy a surányi homokon kívül másfajta is létezhet, azt csak itt, Nagyréven tapasztaltam meg, mert ez a kemény, fekete föld, az örökös sár bizony meghatározta az utóbbi évtizedeimet.

A dualizmusban nem csalódtam. Az arra vonatkozó kutatásaim alátámasztották érzeteimet, ha tetszik, előítéleteimet a korról. Az első világháborúról, Trianonról keveset tudtam. Az iskolai oktatásban ez allergikus pont volt, nem beszélve arról, hogy anyai nagymamám rokonsága mind a Felvidéken élt, s ebből a családon belül származtak belviszályok. Az elcsatolt területeken maradtak kénytelenek voltak szlovákosodni, s a család magyarországi tagjai ezt mélyen elítélték.

Számomra mégis a Kádár-korszak volt a legizgalmasabb, mivel az határozta meg leginkább édesapám életpályáját. Ő ugyanis a közgazdasági egyetem elvégzése után az *Új Nemzedék* riportere, színikritikusa lett. Ez az újság negyvennégyig működött, utána édesapámnak ki kellett magát találnia. Akkor indult az *Új Ember* című katolikus hetilap, annak lett először – ma úgy mondanánk – gazdasági menedzsere, írni ugyanis nem akart, mert megundorodott a

két világháború közötti katolikus újságírástól, annyira nem volt szabad a sajtó. Később aztán mégiscsak írt az *Új Emberbe*, sőt huszonöt év alatt fantasztikus életművet alkotott a lapból.

Az is nagyon izgalmas, hogy a személyesen átélt tapasztalásaim miként ütözköztek azzal az anyaggal, amit a különböző korszakokról feltérképeztem. A Rákosi-korról olyan emlékeim maradtak, hogy öcsémmel egy motorkerékpár oldal-kocsijában fekszünk egy fél disznón, amit nem lett volna szabad Surány-szigetről kihozni. Vagy az apácanevelőnk térde közt, ruhája alatt csempészett tej. De hát ez inkább játék volt, bolondozás. Gyerekként nekünk a Rákosi-kor inkább vicc volt, buli. Nyilván szüleim másként élték meg, s épp az az érdekes számomra, hogy mennyire ki tudták fogni a szelet a vitorlából, s milyen nyugodt gyermekort biztosítottak számunkra.

A Kádár-korszakot is újra fel kellett fedeznem, noha végigéltem. Levéltárban is kutattam, mert nem akartam úgy járni, mint Esterházy az apjával. Tudni akartam, volt-e ügynökmúltja édesapámnak, ő ugyanis jelentős szerepet játszott az állam és egyház közötti közvetítésben. Érték is vádaskodások. A nővéremmel egyházi iskolába jártunk, s valahogy mindig ott volt a levegőben, hogy mi vagyunk a vörös Saád lányai. De mondták ezt bárkire. Vörösözték Czapik érseket is. Szóval féltem, hogy találok róla valami iratot. De hála istennek, apám nem jelentett senkiről, tőle csak hivatalos iratokat olvastam. Persze az is érdekes, hogy a kilenc zsinati püspök atyából ötöt beszerveztek. S találtam olyan ügynöki buzgólkodást, amit apám közeli munkatársa írt. Járt hozzánk, s az egész családról szenvedélyesen jelentett a hetvenes években, rólam különösképpen. Amikor az ember megtalál egy ilyen anyagot, érintésközelbe kerül vele, az azért egészen más, mint ha a rádióban hall róla. Olyan, mint a jégeső közléről. Múltkor belekeveredtem egybe, majdnem kiverte az autóm ablakát, s bizony másként éreztem, mint amikor csak a tévében látok hasonlót. Az ügynökösdi is ilyen. Olvastam a rólam szóló jelentéseket a közeli barát kézírásával. Alaposan betartott nekem.

- S miután megtudtad, hogy jelentett rólatok, miként alakult a viszonyod ezzel az ügynök-baráttal?

- Először azt gondoltam, felveszem a bakancsom, elmegyek hozzá, és szétrúgom a fejét. De nyolcvanéves is elmúlt már. Elegánsabb bosszút terveltem ki. Meghívtam a nővérem Jókai utcai lakásába - a nővérem, akinek régen udvarolt is, nem akarta elhinni, de hát felismertük a kézírását, összehasonlítottuk a könyveiben lévő dedikálásokkal, na, hát az tényleg olyan volt, mint a jégeső az ablakomon -, s odatettem elé kifénymásolva egy jelentését. Meg a naplóregényemet ott kinyitva, ahol arról írok, amikor Aczél György-höz kellett menjek, mert nem engedte, hogy segédrendező legyek a Nemzeti Színházban. Aczél arra próbált rávenni, hogy beszéljem le a férjemet, **Eörsi Istvánt**, a szamizdatolásról, s akkor mehetek segédrendezőnek. Ennek az audienciának az előtörténete az, hogy édesapámnak ez a bizonyos kollegája feljelentett a színház párttitkáránál, hogy nacionalista avantgárd vagyok. Ennél súlyosabbat mondani értelmiségire nemigen lehetett. Zsámbékiek akkor

mentek fel Kaposvárról, de én a feljelentés miatt nem mehettem velük a Nemzetihez.

Tudni akartam tehát az igazságot apámmal kapcsolatban, s mikor a regényben éppen a hatvanas éveknél jártam, szerencsémre előkerült egy vékony, fiatalkori naplója, s egy még vékonyabb, mindössze húsz oldalas kézzel írt anyag, amelyben később mintegy saját gondolatait rendszerezte. Utóbbi nagyon jó ráfutást kínált nekem a regény adott fejezeteire. Pontosan nyomon követhető, hogy apám mit és hogyan képviselt egyháziügyi kérdésekben a vatikáni zsinat idején. Ő persze zárkózott ember volt, vele nem fordulhatott volna elő, hogy ír egy naplót, azután kiadja. Különben kevés anyag maradt apámról. Ezek a naplók meg olyan levelek, amikben édesanyámat próbálja regulázni. Nagyon szeretett anyámmal levelezni. A lakáson belül ez volt a kedvenc kommunikációs formája. Letette a konyhaasztalra, így üzent. Gyerekként megéltam a köztük vibráló feszültséget, gyakori konfliktusokat. Ha visszakapcsolok a fájdalom kérdéséhez, bizony ezek akkor nagyon fájtak. De mit kezdhet ezzel a regényíró? Valahogy elidegeníti magától a témát, s megpróbálja ábrázolni. Mert másrészt meg ott volt az én arany édesanyám és arany édesapám, akik találtak is hangot egymáshoz, nem is, de csak leéltek egymás mellett ötvenöt évet. S mi, gyerekek, bár megszenvedtük, azért emberek lettünk mindhárman. S közben megvédték bennünket a korszak buktatóitól, például a beszerzésektől.

Ha egy kitalált figurát ír meg az ember, oda viszi a cselekményt, ahová akarja, ahová az írói habitusa, inspirációja hajtja. Persze szoktuk mondani, hogy az író nem teljesen ura a figuráinak, a regény részben önmagát írja. Ha a családomról írok, akkor meg a tények kötnek gúzsba. Nemrég találtam meg édesapám egyik feljegyzését, mennyire szenved attól, hogy az apja csődbe került. S erős fogadalmat tesz Istennek, hogy a jövőben kordában tartja a hölgyek iránti nagy vonzalmát. Ezt ajánlja fel, hogy az apja megússza a csődöt. Nem csinálhatok úgy, mintha nem lenne ez a feljegyzés, tehát valahogy megpróbálom még beépíteni a regénybe.

Vagy hogy édesanyám milyen mániákusan írta a naplójába ugyanazt, például hogy Saád – az apám – hánykor jött haza. Minden áldott nap képes volt feljegyezni. Apukám, ugye, pénzt keresett, nem is keveset, elég jól éltünk, de anyukámnak is igaza volt a saját szempontjából. Arról ugyanis még nem beszéltem, hogy ragyogó színésznőnek indult. A Belvárosi Színház szerződtette, amikor még járt a főiskolára, amit akkoriban akadémiának neveztek, s Ódry Árpád igazgatta. Ódry azt mondta, az évfolyamból ketten lesznek színészek, anyám és Szabó Sándor. Utóbbi valóban az lett. Nagyanyám pedig otthon szorult nagyapámtól, mert csúnya nénit nevel a lányából. S akkor anyám és édesapám, a színikritikus, egymásba szerettek. És jött a háború, s jöttünk mi. Édesanyám később mindig felelegette, mi mindent áldozott fel értünk. Ezt gyerekként rossz volt hallgatni, de hát ezt is meg kellett értenem, ehhez is viszonyulnom kellett. És meg kellett tudnom, mennyire volt jó színész anyám. Döbbenetesen hatott rám, amikor már a halála után láttam az

egyik filmjét, a *Pepita kabátot*. Most is ráz a hideg, hogy beszélek róla, olyan jelenléte volt a mozivásznon. Latabár Kálmán eltörpült mellette, meg Kiss Manyi is. Gondolom, amikor anyám elhagyatottnak érezte magát, vagy csalódott bennünk, a gyerekeiben, a férjében, és ez azért gyakran előfordult, úgy érezhette, nem kellett volna otthagyni a színészetet. Igaz viszont, gyakran mondta azt is, hogy jobb így. Anyám a családdal az életet választotta. Az élet megélését.

Amikor még színésznő akartam lenni, elvitt Bulla Elma nénihez, aki kollégája volt a Vígszínházban, hogy készítsen fel a felvételire. Bulla azt mondta, nem készít, hiszen ott van az édesanyám, ragyogó színésznő, készítsen fel ő. Másrészt pedig csak lebeszélni tud a pályáról, mert azt a magányt, árvaságot, ami egy színésznőnek jut, senkinek nem kívánja.

- *A színház mégis magába rántott.*

- De nem színésznőként. Gyáva voltam kitörni abból a polgári milióból. Amikor meg kitörtem, már nem volt aktuális. Segédszínésznőnek nem mentem el, azt meg ma már nem tudom eldönteni, egyáltalán lett-e volna hozzá tehetségem. Mindegy is. Örülök, hogy így alakult. Valószínűleg nem lett volna nekem való az a pálya. Ám a színházat sokáig a legfontosabb helyszínnek éreztem az életemben. Mára eltávolodtam tőle, bizonyos szempontból csalódtam is benne. Egy szép rögeszme volt. Olyan, mint amikor azt hiszi valaki, hogy megtalálhatja az énje másik felét, s úgy keres párt. De nem fogja megtalálni, legfeljebb, ha ideig-óráig. Az az ambíció, hogy „mint két fehér lap fedjük egymást” - ilyen szerelmi álmaim voltak - elérhetetlen. Én a színháztól bizonyos kérdéseimre akartam választ kapni. De erre inkább kaptam választ ezen a tanyán. Végül mindkettő meghatározó lett az életemben. Az első felében a színház, másodikban a tanya.

Nyugat-Berlinbe is azért mentem ki, mert 1975-ben Varsóban a színházi találkozóon, ahol a kaposváriakkal szerepeltünk, láttam két Peter Stein-előadást, s azok elvarázsoltak. Mint egy oknyomozó riporter, nyomára akartam jutni valamiféle válasznak.

- *Mi volt a kérdés?*

- Metafizikai volt. Az élet értelmére szerettem volna egyfajta transzcendens feleletet kapni. Bizonyos értelemben kaptam is. Egy-egy előadás, színészi megnyilvánulás erejéig. Nemrég értettem meg, hogy a színház és az írás lényege ugyanaz. A színész mozgósítja magában a tehetséget, s ugyanezt teszi az író munka közben. Ez még nem metafizikai sík. Leülünk írni, olykor nehezen, s maga a tevékenység idézi meg a metafizikai síkot.

Annak idején egy csomó színészbe beleszerettem, mert azt hittem, azonos ezzel a képességgel. Öregségemre kellett rájönnöm, hogy nem így van. A jó és rossz színész is csak játszik, mert ez a szakmája. Néha nagy mesterségbeli tudás társul a szerényebb képességhez, máskor fordítva. Ihletre csak a pancser vár. Nekem az volt a legnehezebb, hogy elvégezzem a napi penzumot, s minden nap következetesen leüljek hosszú órákon át írni.

- *Édesanyád hogyan viszonyult a színházi ambíciódhoz? Akár már élete vége felé, miként gondolkodott színházi jelenlétedről?*

- Bonyolultan. S ez a bonyolultság is fájt. Egyrészt elfogadta, hogy kicsi gyerekkoromtól színésznő akartam lenni. *A kőszívű ember fiait* láttam egyszer színházban, onnantól fogva. A főiskolára egyébként sem vettek volna fel, mert az apácáknál tanultam, s a Bilicsi-lányoknak is megüzenték, ne is próbálkozzanak. A katolikus egyház egészen különlegesen viszonyul a szexualitáshoz. Elmebaj, ahogy bigott katolikusok gondolkodnak róla. A lányomat azért is adtam református gimnáziumba. A színészetet valami kurvoid dolognak tekintik. Ha valaki színésznő, az nekik azt jelenti, hogy az illető nem akar feleség lenni. S hogy törvénytörően rossz néni. Nekem kihívás volt iskolaelsők közé tartozni az apácáknál, hogy ezzel bizonyítsam, nem az idomaim segítségével akarok színésznővé válni, hanem egyéb képességeimmel. Mindenesetre a felvételiig édesanyám támogatott, a kudarcot viszont nehezen viselte. Se ő, se apám nem inspirált rá, hogy újra megpróbáljam. Utána már csak azt kaptam, hogy az nem nekem való. Mondjuk, ebben igazuk is lehetett, de azért érdekes, hogy az első regényem, a *Találkozások* is csak akkor kezdte őket érdekelni, amikor az nívódíjat kapott. Vagyis a szülőt sokszor nem a gyereke tette, hanem annak társadalmi elfogadottsága érdekli. A siker igazolja vissza. Lehet, hogy igazságtalan vagyok. Mondjuk, én is örültem a tízezer forinttal járó díjnak, mert megcsináltathattam a csempét a konyhában. Itt a tanyán. A díjtól persze a könyv nem lett jobb, de nekik attól vált érvényessé. Apám a sikertelen felvételi után kifejtette, hogy megtanulhatom ugyan a színészetet, mert intelligens vagyok, de közepesnél jobb színésznő nem válik belőlem.

- *A színésznői magánytól mindenesetre „megmenekültél”.*

- Attól igen, de azt sem lehet mondani, hogy a tanyai nem magányos létforma. De hát minden ember magányos. Bizonyos pályák pedig nehezebben engedik meg a magánéletet. Egy színésznek lehet normális polgári élete, egy színésznőnek nehezen. A férfiak ebben az értelemben szabadabbak. Persze, ha valakinek van egy hivatása, és ez nemcsak a művészi, hanem a polgári életformákra is vonatkozik, sokszor döntenie kell: család vagy hivatás. S ha nem tud választani, az egyik megsínyli. De hát hogyan lehet választani?

- *A tanyasi élet is magányos, de az írói alkotómunkával kapcsolatban is gyakran emlegetik ezt a jelzőt. Ha lehetne fokozni, a tiéd kétszeres magány lenne.*

- Más az egyedüllét, más a magány. Egyedül önként vagyok, ám magányos társaságban is lehetsz. S lehet, hogy egyedül sem vagy magányos. Ahogy itt a tanyán nem is voltam sosem, mert annyira benne éltem ebben a közegben. De rettenetesen magányos tudok lenni például a gyerekeim mellett, mert ő teljesen más életet él, s meg sem kérdezi, milyen gondolatok járnak a fejemben. Ez nem panasz, nem neheztelés, tudomásul veszem, hogy nem ér rá, más érdekli. Az ő idejét a lovak meg a lovasok töltik ki. De amíg kisebb volt, erős szimbiózisban éltünk. Ez persze generációs probléma is.

- Amikor az előbb a szülői ház fájdalomáról beszéltél, akartam kérdezni, hogy neked ezt sikerült-e kiküszöbölnöd a saját gyereked esetében.

- Lehet, hogy túlestem a ló másik felére. Nem akartam autoriter szülő lenni, s talán túl demokratikus lettem. De mert annyit beszéltem a fájdalomról, világossá kell tennem, mindenképpen ellenére gyönyörű gyerekkorom volt. A forradalom alatt például öcsémmel rendbe tettük a pincét, mert szüleinknek az ostromról szóló meséi alapján szerettük volna mi is átélni az óvóhelylétet, mert bulinak tartottuk. Szüleink hihetetlen szűrőn keresztül eresztették ránk a mindennapokat, ugyanakkor nem lettünk életidegenek. A nővérem és az öcsém is – nővérem orvos, öcsém közgazdász lett – megállta a helyét, sőt a maga szakmájában mindkettő kitűnően teljesített. S a magam területén én is megálltam a helyemet. Tehát mégsem kalickában nőttünk fel.

Meghatározó élményünk Surány. Két ház volt a nagy kertben, egyikben élt nagyanyánk. E két ház között telt a gyerekkorunk. Akkoriban Surányban még csak néhány család járt ki, s az mind egy baráti körbe tartozott. A szülők is, de főleg a banda. Micsoda védett szabadságot élhettünk ott át! Csak a szombatot, vasárnapot vártam, hogy mehessek Surányba. Nagymama három kis vándling buktával várt bennünket, s addig nem is szóltunk, míg be nem faltuk. Néha beteget jelentettünk, hogy többet lehessünk Surányban. Marhavagonban utaztunk a Nyugatiból Felsőögödig, ez normális volt az ötvenes években – nekünk ez is buli volt – onnan gyalog mentünk a dunai révig. Anyukámék szülei harmincegyben vették a telket, s az lett az egész anyai család szenvedélye. Különben gyerekként mindent megkaptunk. Nyuszt, papagájt, angoramacskát. Boldogan éltünk.

Az általános iskolára szinte nem is emlékszem. Untam. Csak a zászlófelvonást szerettem, és a mozgalmi dalokat. Vagyis a színházat. Azt mesélték, hogy otthon letérdeltem a Lenin-kép előtt, és imádkoztam. Ettől teljesen zavarba jött a család. Az iskoláskönyvből került Lenin-kép, s gyertyát is gyújtottam, mert jártunk a templomba, a halottaknak gyertyát égettünk, s én ezeket teljesen komolyan vettem. Állítólag annyira jó voltam oroszról, hogy időnként én tartottam az órákat. Azt az osztálytársnőmet viszont, akivel nyolc évig egy padban ültem, pár év múlva a Duna-parton nem ismertem meg. Szörnyű képességem, hogy ami nem érdekel, azt azonnal elfelejtem. Egyébként ez a lány volt az egyetlen, aki visszakérdezett. Addig ugyanis, ha valaki ismerős elbizonytalanodott, hogy megismertem-e – mert elég rossz az arcmemóriám –, csináltam egy kis színházat: jaj, dehogynem, hát hogyan ismernélek. Ő ellenben megkérdezte, na, akkor ki vagyok. Ez nem valami nagy dicsőség, de ennyire nem érdekelt az iskola, s nyilván ez a barátnő sem lehetett fontos nekem. Arra sem emlékszem, hogy oroszórát tartottam. Csak Surányra.

- S a középiskola?

- Az jó volt. A nővérem még akkor kezdte az egyházi iskolát, ötvenötben, amikor apámnak demonstratív módon oda kellett íratnia a lányát. Én viszont már mehettem volna máshová. De bizonyítani akartam. Szerettem oda járni. Imádtam a húsvét előtti lelkigyakorlatokat. Lehet, hogy a Knézits utcai isko-

la nem volt olyan jó, mint a piaristáké, de nekem tökéletesen megfelelt. Akkor a karám kellett. Persze más lett volna, ha kollégista vagyok. De az otthoni miliő szabadságával jól viselhető volt. Sokat házibuliztunk. Csuda jól éreztük magunkat. A szüleink ugyan folyton jelen voltak, ám ezt úgy cselekedték, hogy nem zavartak bennünket. Sőt, akadtak barátaink, akik visszamaradtak egy-egy jónak ígérkező buliból, csak azért, hogy apámmal meg anyámmal beszélgessenek. A középiskolás osztálytársaimra mindenesetre már jól emlékszem.

- Egy érettségi találkozóról szóló írásodból azért úgy rémlik, vibrált valami feszültség közted és osztálytársaid közt.

- Mert pusmogtak. Édesapám – aki a katolikus hetilapnak és a *Vigiliának* is a felelős kiadója volt – az állam és egyház közötti egyezséget támogatta. Egyáltalán nem volt kétes a szerepe, de az egyházi reakció az államnak való teljes ellenállást szorgalmazta. Csak hát melyik az ételszerű? Ha azt mondja a bíboros, hogy vagy marad minden egyházi iskola, vagy egy sem? Jobb lett volna, ha azt a nyolcat sem hagyják meg? Édesapám úgy vélekedett, ha nyolc, akkor nyolc. Abba járatták a gyerekeiket. Tudomásul kellett venni a szovjet jelenlétet, Jaltát. Szerintem. S édesapám tudomásul vette. Előtte ugyan, negyvenketőben a magyar honvédség tudósítója volt, akkor írt is egy könyvet *A Dunától a Donig* címmel, amelyben a Szovjetunióban való német jelenlétet próbálta emészthetővé tenni.

- Ezért is megkapta a magáét. Azt is írod valahol, hogy **Eörsi** neheztelt rá.

- Igen. Antiszemitizmussal vádolta. Egyébként az is érdekes, hogy amíg megvolt számomra **Eörsi** – most nem, mint férjről vagy volt férjről beszélek róla, hanem mint szellemi társról –, ő nekem sokat segített. Elolvasta a dolgaimat, mondott rájuk valamit. Most ilyen szempontból magányos vagyok. Csak a saját megérzéseimre támaszkodhatok, hogy amit írtam, az jó, vagy rossz. Ugyanakkor bizonyos szempontból megkönnyebbültem. Mert ha például apám regénybeli ábrázolására gondolok, István kérlelhetetlensége talán nem engedte volna, hogy reálistan láttassam édesapámat. Úgy értem, a neki való megfelelési hajlamom nem engedi. Mert nehéz kitérni. Ha valakivel szellemi rokonságot érzel, óhatatlanul átjár az elvárásrendszere. És István könyörtelenül elutasított mindenkit, aki a Kádár-rendszerrel bármilyen egyezsége jutott. Ez az ő szempontjából érthető. Viszont ha édesapám is így gondolta volna, nincs az *Új Ember*.

- Az a szellemi közeg, amelybe később te is bekerültél.

- Négy évig voltam belső munkatársa a lapnak. Apám megengedte, hogy a harmadik évtől levelezőn folytassam a jogot, s akkor lettem gyakornok az *Új Embernél*. Azelőtt jöttem el, hogy nyugdíjba ment apám. Ő ugyanis meg akarta fiatalítani a lap munkatársi gárdáját, ez viszont már nem tetszett a hatalomnak. A Kádár-rendszer elgondolása az volt, hogy amikor a lakosság többsége istenhívő, tiltani nem lehet a vallást, viszont a lassú elsorvasztására játszott. Elfogadták az *Új Ember* létét, de azt már nem nézték jó szemmel, hogy egy fiatalabb újságíró-nemzedék hitbuzgalmi táplálékot nyújtson az ifjaknak. Ezt tehát próbálta meg-

akadályozni az Állam- és Egyházügyi Hivatal, apám mégis végrehajtotta a fiatalítást a nyugdíjazása előtt. Én viszont éppen erre való tekintettel azt gondoltam, nem lenne szerencsés, ha mégis marad a lapban a Saád név. A döntésemet rossz néven vette a püspöki kar, de erővel nem tarthattak ott. Sokáig munkanélküli lettem, pontosabban akkorra néhányszor már írtam Boldizsár Iván lapjába, a *Színház* című folyóiratba. Mivel egyházi újságírói múltam miatt rendes állást nemigen tudtam szerezni, a *Színházat* is megjelentető Lapkiadó Vállalatnál csináltak valami szerződéses állást. Ott aztán, apám nyomdokaiba lépve újra, gyakorolhattam a színikritika-írását, bár én inkább színész- és előadás-elemzéseket írtam. Nem tudtam vagy nem szerettem olyan objektív lenni, mint az egy kritikustól elvárható. Sajnos, vagy nem sajnós, mindent érzelmileg közelíték. Később azért írtam néha igazi kritikákat is.

Hetvenkettőben elszegődtem a Nemzeti Színházhoz segédrendezőnek, s akkor a főiskolára is jelentkeztem rendezői szakra. Major Tamás szerint azért nem vettek fel, mert túlságosan analitikus elme vagyok. Iglódi István viszont, aki akkor Major tanársegéde volt, azt mesélte, hogy csak egy lányt akartak felvenni, s Major akkor teljesen bele volt habarodva a francia Ariana Mnouchkine-be, akié a Napszínház volt, s végül egy olyan lány jutott be, aki nagyon hasonlított Mnouchkine-re. De ezt se bánom. Nem lett volna nekem való, hogy futószalagon, hathetente előadásokat gyártsak egy életen át. Egy évig segédrendezősködtem Major meg Marton Endre mellett, majd Zsámbéki Gábor lehívott Kaposvárra, úgyhogy részese lehettem az ottani nagy színházi korszaknak. Lemenetelem viszont magánéleti válságot hozott. Világos volt, ha lemegyek Kaposvárra, azt megsínyli a Pályi Andrással való házasságom. Így is lett. Nem mondom, hogy ez volt a válásunk oka, de ez is közrejátszott. Kaposvár nagyon fontos helyszíne lett az életemnek. A társulat, a munka, a klub. Együtt dolgoztunk, együtt éltünk. Igazi aranykor volt. Tizenhat órát töltöttem a színház épületében. Boldog voltam, s boldog vagyok, hogy részese lehettem annak a csodának.

Hetvenötben láttam a két Stein-előadást, s akkor fejembe vettem, hogy nekem már Kaposvár is kevés. El kell mennem, hogy lássam azt a színházat. Ez elég abszurd ötlet volt a hetvenes évek Magyarországon, de végül sikerült szereznem egyéves nyugatnémet ösztöndíjat, s kilenc hónapot töltöttem Peter Stein színházánál. Zsámbékiék a kinn tartózkodásom alatt mentek fel a Nemzetibe, így el is váltak útjaink, mert amikor hazajöttem, nem tudott odavenni magához az említett ügynöki jelentések miatt. Később Kecskeméten lettem segédrendező, majd már a Babarczy-korszakban visszamentem Kaposvárra. Műsorfüzeteket szerkesztettem, de innen a tanyáról. Akkor már megvolt a gyerekem, s inkább Babarczy nagyvonalúságán múlott: támogatni akart, hogy legyen munkám.

Később megpróbáltam tanári állást vállalni itt a környéken, bár nem volt tanári képesítésem, ugyanis miután a jogról átkerültem a bölcsészkarra, nem vehettem fel pedagógiai tárgyakat. Egyházi iskolából a bölcsészkarra nem lehetett jelentkezni, legfeljebb akkor, ha az ember visszament ugyanoda tanítani.

Tehát én az adott körülmények között nem is lehettem volna bölcész, viszont egyetemi polgárként jogom volt fakultást váltani. Jogra magyarból és történelemből kellett felvételizni, s az nekem nagyon jól sikerült, beadtam hát az átjelentkezési kérelmemet, de akkor már az *Új Ember*nél dolgoztam. Ez viszont elkerülte a figyelmüket, s mikor leesett nekik a tantusz, behívatott Pálinkás elvtárs, a dékáni hivatal vezetője, hogy ők most bajban vannak, mert nem vették észre, hogy egyházi lapnál dolgozom. Kérdezte, járok-e templomba. Hát, mondom, erre most milyen választ adjak. Ha járok, ön nem vesz fel engem ide, ha meg nem járok, akkor milyen munkatársra vagyok az *Új Ember*nek. Hol járok, hol nem. Egyébként ez az igazság. Azt kérte, tegyek különbözeti vizsgát, amihez nem lett volna joga, de megtettem. A *Vigília* főszerkesztőjének, Rónay Györgynek az ajánlólevelével kerestem meg Tolnai Gábor professzort, akivel egy kávé mellett elbeszélgettünk Lorcáról és a népi játékról. Fölvettem bölcésznek, de hogy sújtsanak, megtiltották a pedagógiai tárgyak hallgatását, helyettük azt válogathattam össze, amit akartam. Szerintem én voltam ott az első szabad bölcész, nappali tagozatos egyéni levelezőként. Az összes dramaturgiai és színházi tárgyat fölvettem.

- *És a tanítással mi lett?*

- Tiszakürtön, általános iskolában vállaltam állást. De öt nap után világossá vált számomra, hogy nem vagyok pedagógusalkat. Nem tudtam tartani a gyerekekkel a distanciát. Persze, ha muszáj lett volna, biztos beletanulok. Jóval később, amikor Rita lányom már Kecskeméten tanult a reformátusoknál, az ottani Katona József Színházhoz szerződtem.

- *Annyiszor szóba került a tanya. De Pest és Surány után hogyan keveredik valaki a Nagyalföld közepére?*

- Hetvenkilencben vettük a tanyát **Eörsivel**. Ő támogatott ebben. A szüleim viszont, ez így elég viccesen vagy romantikusan hangzik, kitagadtak. Nyilván nem egy klasszikus polgári kitagadás volt, nem is annak szánták, de valahogy így sült el. Kizártak Surányból.

Amikor Nyugat-Berlinből hazajöttem, úgy gondoltam, írok egy Peter Stein-monográfiát. El is kezdtem rajta dolgozni. Akkor már **Eörsi** felesége voltam, akihez azért mentem hozzá még a német út előtt, mert féltem, hogy emigrálok. És bár emigránsalkatnak sem gondolom magam, talán meg is tettem volna. Valahogy be akartam biztosítani, hogy visszajöjyek. Sokkal fontosabb volt ez a kapcsolat, mint egy vadszerelem. Szükségem volt **Eörsire**, ő meg azt mondta, tudja, hogy én komolyan veszem a házasságot. Azt akarta, vegyem őt komolyan, s én komolyan is vettem. Amikor úgy nézett ki, hogy nem hosszabíthatom meg a kinn tartózkodásomat, ő tartotta bennem a lelket. Kérte, hogy jöjyek haza, mert a végén még Jugoszláviába sem engednek ki bennünket. Én viszont úgy éreztem, ott kell maradnom mindaddig, míg rá nem jövök, miért mentem ki. Kint ugyanis az első érzés a csalódás volt. A Stein-színház nem az volt már, amibe beleszerettem két évvel korábban. Éppen leszálló ágban volt. Mégis mániákusan rá akartam jönni valamire. Később ezért írtam meg a *Találkozásokat*, a színésznőkönyvet. Kivártam, hogy történjen valami. Kockáztat-

tam, hogy disszidensnek tartsanak, ha nem sikerül tartózkodási engedélyt hosszabbíttatni. De Boldizsár Iván segített, én pedig szereztem egy francia ösztöndíjat, így még egy évet nyertem.

A család viszont kikészült. Kicsit István is. A szüleim azt hitték, disszidálok, István meg attól tartott, hogy majd nem kapunk útlevelet. Végül hazajöttem, s elkezdtem írni a Stein-monográfiát, ám közben rájöttem, hogy már engem sem érdekel. Hogy várhatnám el, hogy az olvasót érdekelje? Helyette lett a regény. Kint egy német színésznő, Edith Clever azt kérdezte, miért nem írsz regényt. Interjút csináltam vele, és két mondat közt egyszer csak nekem szegezi a kérdést. Mint-ha villám csapott volna belém. Miért nem?

Elég az hozzá, hogy amikor Surányból édesapámék kiebrudaltak, s közölték, hogy menjek a férjemhez, úgy gondoltam, nekem kell egy külön élethelyszín, mert én nem szeretnék életvitelszerűn Eörsivel lakni a Belgrád-rakparton. Akkor kerestük ezt a tanyát. Olyan helyet akartam, ami teljesen más, mint Surány. Ne is emlékeztessen rá.

Aztán megírtam a *Találkozásokat*, de elsodort az élet az írástól. Sokkal többet kellett volna foglalkoznom vele. Ilyen szempontból a tanya kitérő volt.

- *Mégis itt maradtál.*

- Részben Pesten éltem, de itt is. Innen jártam a kecskeméti színházba. S szerettem volna gyereket szülni. A biológiai órám is nagyon ketyegett. Amikor terhes lettem, István kiakadt, mert épp egy ösztöndíjat kapott, s vihetett volna engem is. De azt gondoltam, Németországban már voltam, viszont lehet, hogy többé nem lehet gyerekem. Jól tettem, hogy a gyereket választottam. És ezzel persze a magányt is. Négy éve voltam már Nagyréven, s arra gondoltam, csodálatos lenne felnevelni egy gyereket itt a pusztán. Most már nem így gondolom. Nagyon nehéz volt, és persze nagyon szép, de nem hittem, hogy a lányomat majd dinamittal sem lehet innen kirobbantani. Itt akar élni, s lovakkal foglalkozni. Néha azt kérdelem magamtól, minek is vettem meg neki az első lovat. Csakhogy ez már megtörtént. Ő pedig felnőtt, és ura a sorsának. De azért gondold el itt a telt! Sárban, hóban.

- *Megtanultad a különbséget a surányi homok és a nagyrévi sár között. De mit szóltak hozzád az itteniek, s te mit szóltál hozzájuk?*

- Nagy találkozás volt számomra. Éppen a *Találkozásokat* írtam, tombolt a kánikula, s kimentem a postaládámhoz a kőút mellé. S láttam, hogy kapálnak a hőségben az asszonyok. Aztán behúzódtak a fa alá ebédelni. Elmerengtem kicsit az értelmiségi létemen, hogy én fogom magam, s szépen visszamegyek a hűvös vályogházba, s mint egy kékharisnya, írom tovább a regényemet. Iszonyúan szégyelltem magam. Jó, hogy én sokat tanultam, meg ez az életem, de akkor hirtelen nagyon megnőtt előttem a fizikai munka és a munkás becsülete. Emlékszem, micsoda elismerésnek tartottam, amikor egyik szomszédasszony azt mondta, úgy áll a kezemben a moslékos vödör, mintha azzal születtem volna.

- *Disznót is tartottál?*

- Nem, de gyakran segitettem egy távolabbi szomszédnak, aki nyomorék volt. Később ő lett a *Csupaszon* egyik hősnője. Akkoriban itt a Zsidó-halom családjai még közösségként működtek. Tartották a kapcsolatot a szomszédok. Ők vezettek be az itteni szokásokba, csigát csináltunk, névesteket rendeztünk. Többnyire én voltam a szakácsnő. Akkor tanultam meg nemcsak két személyre, hanem tizenötre is főzni. Így ismertem meg Sáríkat is, aki félig lebénult. Szerette, ha jártam hozzá. A gyerekeit állami gondozásba adta, látogatói nem voltak. Nem tudtam tőle szabadulni, beszélt, beszélt... Borzasztó története volt, a *Csupaszonban* ő a Terka. Gondoltam, ha már itt kell rohadjom annyi időt - hoztam vittem neki a gázpalackot, segitettem -, hát megírom. Így született a tiszazugi regény ötlete. Pályáztam a Soroshoz, meg is kaptam az ösztöndíjat a regényre s később egy tényfeltáró riportra is.

Szóval, Sáríkról pusmogtak a környékeliek. A férje hangyasavat ivott. Amikor hazament a munkából, mindig a borért nyúlt. Nem volt alkoholista, de meghúzta az üveget. Aztán egyszer Sáríka úgy intézte (vagy nem, ez talány), hogy a hangyasavas üveg került előre. Ez persze sovány történet lett volna egy regényhez, ezért találtam ki, hogy összefüggésbe hozom a nagyrévi arzénos gyilkosságokkal, hiszen rímelnék is egymásra. Szerelmi történet is volt, már nem tudom, annyi-e, mint a regényben, mert az ember ki is talál dolgokat. Néha a kitaláció erősebb a valóságnál. A szomszédom, Boriska történetét is belevettem, s kerestem még egy harmadikat, egy cibaki asszonyét, aki szintén beteg volt, és sokat voltam nála. Rita akkor járt óvodába, barátkoztam az anyukákkal is, csomó történet ragadt rám. Végül a méregkeverő bába unokájához is beügyeskedtem magam, pedig az minden nagyanyjáról érdeklődőt kizárt.

- *Hogy fogadták a regényt a falubeliek?*

- Édesapám már nem olvashatta, mert kilencvenháromban meghalt, viszont tudta, hogy írom. Azt mondta, ha megjelenik, jobb, ha elköltözöm Dunántúlra. **Eörsi** viszont azt javasolta, híreszteljem, hogy megjelent, s adjak is belőle példányokat. Ezt a tanácsot követtem, s nem is volt harag vagy sértődés. Azt hiszem, érezték a helyiek, már azok, akik olvasták, hogy nem a szenzációt hajhászom, hanem csak megírom emberül az elem került sorsokat, történeteket. Egyedül a postamesternő mondta valamire, hogy az nem teljesen úgy volt, s elmesélte a saját verzióját. Csupa pozitív visszajelzést kaptam, talán, mert úgy beszéltem ezekről a dolgokról, hogy nem ítékeztem. De hát hogyan is lehetne ítékezni az unokákon?

Szóval befogadtak, de azért jó, hogy tanyát vettem, s nem házat a faluban, mert ott jobban kikezdi az embert. Mondjuk, miért így nevelem a gyereket, miért nem amúgy. Itt is előfordult, hogy szemet szúrt a szomszédnak, hogy éjjel égetem a villanyt. Ha nincs köztünk kukorica, átlátszik. Szóvá tették. Miért nem fekszünk le rendes időben? De mégis elfogadtak. Igaz, túlságosan nem engedtem, hogy belelássanak az életembe.

- *Pedig mesélted, Surányból visszatérve első dolgod most is az volt, hogy egy baráti családot meglátogass.*

- Valóban lettek barátaim is a környéken. Ez a család például Tiszakürtön él. Amikor kicsi volt Rita, péntekenként hozzájuk jártunk. Lányaink iskolatársak voltak, együtt nézték a Dallast, mi, szülők meg beszélgettünk. S rászoktunk, hogy olyankor zsíros kenyerezünk meg szendvicsezünk. Már nincs Dallas, de a barátság megmaradt. Érdekes, hogy ha megyek hozzájuk, akkor mindig pénteken, s viszem ugyanazokat az alkotórészeket a szendvicshoz, amiket annak idején is én vittem. Nagy barátság. Nem azért, mert annyit segítettek nekem, hogy szüleim, testvéreim se lehetek volna segítőkészebbek, hanem mert igaz emberek. Egyébként azt szeretem az itteniekben, hogy kívül hordják a hibáikat. Itt fekete-fehérek a viszonyok, nincs az a sok elkendőzés, mellébeszéd, ami értelmiségi kapcsolatokban gyakran tapintható. Meg hogy az élet lényeges dolgairól beszélgetünk. A gyerekekről, a családi problémákról. S ezek nem pletykák, hanem valóban fontos kérdések, amikről beszélni kell, tapasztalatot cserélni.

- *Említetted, hogy tényfeltáró riportra is kaptál ösztöndíjat.*

- Amikor pályáztam rá, elhatároztam, hogy nem környékbeli témát fogok megírni. De idejárt hozzám az állatorvos oltogatni a kecském, s közben engem is oltogatott, hogy mekkora balhé van a környéken, s miként mentik ki a vagyont a vezetők a termelőszövetkezetből. Három falu közös téveszéről volt szó. Úgy gondoltam, ha tényleg értelmiségi vagyok, s nem csak nyaralok a házában, erről tudósítanom kell. Tisztában voltam vele, hogy rizikós témába fogok, de a lányom is, aki akkor még kicsi volt, azt mondta: mindenki nem lehet gyáva. Kilencvenkettőben jelent meg a riportom a Népszabadságban, s aznap betörték a tanyámra, kiraboltak. Persze nem függött össze a cikkel, azért időzítette így az illető, aki egyébként a házpásztorom volt, hogy a téveszelnőkre terelődjön a gyanú - rá volt kihegyezve az írás -, ő töretett be. De ha boszszúból töret be valaki, akkor nem az ékszereimet viszik el a padlásról, hanem szétverik a házat. Mindegy. A házpásztorom még egyszer felmászott a padlásra, s visszacsempészte az ékszereket, otthagya a törött harapófogóját, a cigarettacsikkét. Szeretnék még egy regényt írni a családregegy után, ezt a történetet is beleírom.

Én viszont a vádlottak padjára kerültem a riport miatt. Azzal vádoltak, hogy a sorok között jobbagyonyúzóznak írom le a téveszelnőket. Szerencsére a kunszenti bíró korrumpálhatatlannak bizonyult, kijelentette, sorok közötti olvasatért nem lehet elítélni senkit, különben pedig egy közéleti személy viseljen el ennyi bírálatot.

Persze senki nem állt ki mellettem. Korábban ígérték sokan, hogy tanúskodnak. De egy árva lélek nem jött el. Lejött viszont **Eörsi** meg az öcsém, úgyhogy a családi támogatás megvolt. Mivel bűnvádi eljárás folyt, lehetett volna tanúkat beidéztetnem. Hihetetlen, hogy korábban milyen történeteket meséltek! De hát itt jön megint a megértés. Én elmehettem, továbbállhattam volna, nekik viszont ide van beágyazva az életük.

Én el is mentem, amikor Ritát majdnem elgázolta a téveszelnőkné. Lehet, hogy nem akarta, tény viszont, hogy rálépett a gázpedálra, amikor mentünk át

az úttesten. Akkor bedobtam a gyereket a mogyoróbokrok közé. De miért történni lehetett ez? Mert a *168 órában* a riportom alapján megjelent egy cikk. A címlapon: *Jocky és Samanta a Tiszazugban*. Ismered a mondást, könnyű a máséval a csalánt verni. Lejött a tudósító, lefényképezte a téeszelnököt a lakásán az agancsok előtt, és a cikkemre hivatkozva megírta az anyagot. Ezzel nekem többet ártott, mint a saját riportom. A per után egy évig Ritát nem engedtem egyedül az utcára sem. Ha elhúzott felettünk egy helikopter, a frász kerülgetett. Fölköltöztünk Pestre, de Rita egy év után azt mondta, anya, ha egész nap vernél, én akkor is csak inkább a tanyán szeretnék élni. Visszajöttünk, s azóta őt ki sem lehet mozdtani, az egyetemet is levelezőn végzi.

A tényfeltárásnak így részemről nem lett folytatása, illetve annyi, hogy beiskoláztak egy újságírói tanfolyamra, ami arra volt jó, hogy az előadók világossá tették a résztvevők számára: a magyar jogrendszerben az újságíró totálisan kiszolgáltatott. A bírósági procedúrákban a védekezési lehetősége olyan katasztrofálisan semmi, hogy reménytelen tényt feltárni Magyarországon. Többé nem is tettem. S valószínűleg az a tizenvalahány társam se, akivel együtt ültünk a tanfolyamon. Utána már csak színikritikákat írtam lapokba.

- *És megjelenttéél egy másik könyvet, Naplómmal szemközt címmel.*

- Amikor egyre jobban motoszkált bennem, hogy megírom a családregeányt, arra gondoltam, előtte közzéteszem a naplóm meghúzott változatát. A naplón való dolgozással közelítettem a témához, ugyanakkor a kiadással el is idegenítettem magamtól. Egy trilógiát akarok írni. Az első résznek a naplót tekintem, a másodiknak a családregeányt, és szeretnék egy harmadikat, ami az utóbbi három évtizedemet, a tanyasi esztendőket dolgozná fel.

- *Az interjúban többször előkerült családod katolikus gyökere, az is, hogy egyházi lap munkatársa voltál, s írásaidban rendre fellelhetők transzcendens mozzanatok, utalások. Beszélnél arról, pontosan miként viszonyulsz a valláshoz, a hithez?*

- Hit tekintetében szerencsésen együgyű vagyok. Talán csak gimnazista koromban fogalmazódtak meg kételyeim. Emlékszem, negyedikben hitvédelmet kellett tanulnunk Aquinói Szent Tamás érvei alapján. De ezt fából vaskarikának gondoltam. Vagy hisz valaki, vagy nem. Nos, én egy évig azon az órán ki nem nyitottam a számat. Ha felszólítottak, nem voltam hajlandó megszólalni. Gondoltam, megengedhetek magamnak ennyi provokációt, hisz minden tárgyból kitűnőre álltam. S kíváncsian vártam, hogy a tanár, aki egyébként apám lapjának is dolgozott, megbuktat-e. Ötöst kaptam. Szegény tanár! Ma már szégyellem, milyen kínos helyzetbe hoztam.

Volt még egy alkalom. Köllő Miklós pantomimegyüttesében táncoltam, dolgoztam. Előadásokat tartottunk egymásnak, s egyszer például az egyiptomi istenvilágnak olvastam utána. Akkor kicsit megrendült a hitem. Az döbentett meg, hogy Ízisz és Ozirisz mitológiája mennyire hasonlít Jézus történetére: Isten, Istenanya. Egyiptom nyilván hatott Júdeára, s akkor arra gondoltam, lehet, hogy Jézus is csak egy legenda. Szerintem jobb lett volna, ha hitvédelem helyett más vallásokról, mitológiákról tanulunk, mert akkor az ef-

féle megrendülések elkerülhetőek lettek volna. Mert mit tud egy katolikus a református tanokról vagy az iszlámról. A hitemre visszatérve: elhiszem Szűz Máriát, Jézust. Hogy a történet pontosan úgy esett-e, számomra nem kulcskérdés.

- **Eörsi** számtalan írásából kiderül, hogy ő mennyire nem hitt. Ez feszültségforrás volt köztetek?

- Itt a konyhában is számtalanszor vitatkoztunk, de számomra ez nem volt érdekes. Annyira evidens számomra a hit. Emlékszem, egyszer gimnazista osztálytársam arról beszélt, őt foglalkoztatja, hogy Mária szűz volt-e. Én meg kerek szemekkel néztem, nem mindegy az neked? Nehéz velem hitbéli kérdésekről beszélni. **Eörsit** ez meg is lepte. Elfogadta, hogy hívő vagyok, de ő hatalmas problémát csinált Isten létéből vagy nemlétéből. Írtam is erről az Esőben megjelent nekrológban. Idéztem Simone Weil gondolatát, amit én Pilinszkytól ismerek, hogy a szeretet legtökéletesebb formája, ha az imádott lény nem tud róla. Istennel szemben ez nem lehetséges, hacsak nem az ateizmuson keresztül. Lehet, hogy ez blaszfémia **Eörsivel** szemben, de szerintem ő hihetetlenül szenvedélyes istenkereső volt. Ő nem azt mondta, hogy Isten nem létezik, és punktum; ő állandóan gondolkodott róla. Gondot okozott neki. Különben pedig: miért engem választott, egy abszolút hívőt?

Nekem csak az egyházzal, az egyházi személyekkel való kapcsolat okozott gyakran gondot, de ezen túl vagyok, mert ez is ostobaság, hiszen az egyházi személyek is esendő emberek, főlegesen ítélkezni felettük. El kell hinni, hogy amikor a pap az egyházi szentséget kiszolgáltatja, jelen van benne Jézus Krisztus. Vagy hiszel benne, vagy nem. És hát micsoda magány egy pap élete is! Nem vagyok rendszeres templomba járó, de ha úgy érzem, hogy el kell mennem, elmegyek. Hálás vagyok érte, hogy igazából sosem rendült meg az istenhitem, de az önmagamban való sem.

Azt gondolom, a végén el kell számolnia az embernek a tehetségével, ahogy azokkal a bibliai talentumokkal is el kellett. S van bennem egy kis szégyenérzet. **Eörsi** azt mondta, azért akarok gyereket, hogy megússzam az írást. Nemcsak azért akartam, de tény, hogy a tanyavásárlással elodáztam. Igazából nem akartam író lenni. A színháztól vártam mindent, s ha már nem lehettem színésznő vagy rendező, mindenek szolgátlány lettem. Gyereket meg azért akartam, mert éreztem, tudtam, anyának kellennem, hogy az élet teljességét megtapasztaljam.

- *Végül kaptál választ metafizikai kérdéseidre?*

- Az írással kapcsolatban az engedetlenség volt a bűnöm, hogy kihátráltam belőle. A cikkeket untam, tudtam, mire futnak ki, de megcsináltam őket. A regényírástól eleinte halálfélelmem volt, de most már nem okoz lelki válságot. Olyan ez, mint amikor a kezdő sofőr rettegve indul a forgalomba, de egy idő után beletanul, s már nem fél, rutinosak a mozdulatai. Ettől persze még bármi megtörténhet. Istvánnak igaza volt, amikor a betegágyán azt mondta, így nem lehet regényt írni. Írók két hónapot, utána meg hatot nem. Azt nem tudtam korábban felvállalni, hogy a regény legyen a legfontosabb az életemben. Mindig

voltak kísértések, amelyek elvontak tőle. István betegsége, a nővérem gerincműtéte, Rita lábtörése... Ezekkel igazoltam, miért nem írok. Egyszer felébredtem reggel, s nem jutott eszembe a regény címe se.

- *Tényleg, mi a címe?*

- *Hálóban.* A hálóból nem bírsz szabadulni; de meg is őriz, véd. Ma már csak az írás van. A színháztól már nem várok választ. Fél életem ott töltöttem. Rengeteg előadást láttam, ma már nem tudom úgy nézni, hogy ne lássak át a trükkökön, tisztaságon, hazugságon. Hogy ne keressem benne a hibát. A mozit szeretem. Mert azt ártatlanul nézem. Oda beülök, és boldog vagyok. A színház már nem boldogít. Talán nagyképűségnek tűnik, de ismerem a szakmát. Gondold el, mennyit kellett ahhoz tanulni, nemcsak németet, hogy Peter Stein a vitapartnerének tekintsen, elfogadja az érveimet.

De ez már mind nem érdekes. Az igazi választ az ember akkor kapja, amikor nem keresi. Én például tavaly nyáron kaptam meg, nem a színháztól, nem az írástól, hanem itt a tanyán, a napraforgótáblák ölelésében egy haldokló ló mellett. Ez így persze sután hangzik, tudom. Nem is szeretnék most többet mondani róla. Nem is bírnék. Remélem, a következő regényemben meg tudom írni. Az lesz a címe: *Sár és ragyogás.*